



– УДК 323.1 (477)

Багмет Михайло Олександрович, 1948 р.н. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка у 1976 році, доктор історичних наук, професор, академік УАІН, декан факультету політичних наук МФ НаУКМА, директор Центру політичних досліджень. Має більше 300 наукових та науково-популярних публікацій, в тому числі 20 навчальних посібників, монографій та інших книг. Коло наукових інтересів: державотворчі та етнонаціональні проблеми України.

Формування національної ідеї – важливий напрям державотворчого процесу в Україні

У статті висвітлюються зміст і суть національної ідеї. Узагальнюється досвід формування національної самосвідомості у студентської молоді.

Висловлюється ряд пропозицій щодо покращення навчально-виховного процесу у ВНЗ

У своїй інаугураційній промові Президент України Л.Д. Кучма наголосив на важливу генеруючу роль єдиної національної ідеї у державотворенні, у вирішенні таких основоположних завдань, як підвищення добробуту людей і покращення їх життєвого рівня [1].

Звернув увагу Л.Д. Кучма на стержневі компоненти української національної ідеї і у виступі у Верховній Раді України 22 лютого 2000 р. та у відомому Посланні "Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр." [2].

Після такої актуалізації найвищої державної посадової особи інтереси вчених та увага державних і громадських діячів посилювалися до уточнення суті національної ідеї та ймовірних шляхів її сформування і зміцнення.

Узагальнюючи різні тлумачення про українську національну ідею, варто зазначити те, що на важливу її роль у державотворчому процесі звертали увагу ще такі великі мислителі, як І. Франко, М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Липинський, С. Дністрянський, В. Старосольський та багато інших діячів українського поступу. За національну ідею немало свідомих українців постраждало і до Великої Вітчизняної війни, і після неї. Можна прямо сказати, що аж до самого проголошення незалежності чимало людей у цьому плані зазнавало утисків і навіть тюремного заточення.

Сьогодні, коли в Україні, на жаль, ще існують антидержавні сили, необхідно шанувати тих, хто закладав і відстоював фундаментальні основи

національної ідеї, бо без цього, як справедливо зазначив професор В. Сікора у своїх десяти інтерв'ю Національній радіокомпанії України, по-перше, не можна здійснити політичні реформи, розбудувати національну економіку, а по-друге, неможливо зрозуміти минулий, теперішній і майбутній розвиток світу, окремих країн, людства й конкретних націй [3].

От чому похвальним є те, що сьогодні до вивчення такого суспільного феномену, як національна ідея, стали долучатися представники різних наук – філософії, історії, політології, соціології, культурології, педагогіки, психології, теології тощо. Кожна з них вивчає якийсь один аспект чи прояв національної ідеї, відповідно до предмету свого дослідження, і висловлює рекомендації відносно дальшого зміцнення єдиної загальнодержавної національної ідеї.

Безумовно, в Україні як серед вчених, так і практиків, лідерів та членів різних партій і формувань є різна оцінка значення і суті національної ідеї. Одні – гіперболізують її і підносять ледве не до небес, інші – недооцінюють її роль у процесі державотворення, треті ж замовчують, четверті – постійно критикують. Хочеться зазначити, що всі необ'єктивні, а то й хибні оцінки містять у собі велику небезпеку для подальшої розбудови Української держави.

Потрібно пам'ятати всім представникам державотворчих сил, науковцям і педагогам, і особливо тим, хто по-старому свідомо чи несвідомо відхрещується від національної ідеї, що історичний досвід свідчить про те, що жодна цивілізована держава світу не досягла свого розквіту без втілення

в практичне життя національної ідеї.

Так що ж таке національна ідея?

Переважна кількість науковців та інших зацікавлених осіб розглядають національну ідею в широкому розумінні слова як соціально-політичний, морально-етичний та психологічний феномен народного буття, що згуртовує в державі громадян, представників різних національностей в єдине ціле.

Але національна ідея з'являється тільки тоді, коли корінна, так звана титульна, і найчисленніша нація як її носій у своєму духовному й культурному розвитку досягає певного рівня самоусвідомлення своєї ваги в суспільстві. Зміст національної ідеї, як правило, визначає і привносить у свідомість широкого загалу людей найбільш освічена їх частина – це представники інтелігенції, і насамперед науковці, викладачі вищих навчальних закладів та вчителі. І якщо національна ідея сприймається більшістю населення країни, то вона є визначальною у суспільстві й розгортається у масовий рух. Саме тоді болільники на стадіонах разом з футболістами перед міжнародними матчами співають державні гімни, а решта громадян відноситься до державної символіки, як до святині.

Хотілося б, щоб швидше національна ідея стала всеосяжною й у нашій державі і тоді вона стала б справжнім могутнім чинником поступального, прогресивного розвитку України.

Разом з тим варто застерегти, що практика втілення в життя національної ідеї показує: інколи глибина первісно закладеного в ній змісту, особливо духовні її аспекти, деформується, й буває, що переростає у національний егоїзм або ж національний снобізм, що живить такі негативні явища, як шовінізм, фашизм, расизм та інші патологічні націоналістичні прояви. І тоді витісняється з свідомості справжній зміст національної ідеї, її гуманізм.

А взагалі-то, національна ідея – це поняття інтегральне, а отже, багатоаспектне і багатоманітно наповнене духовністю. Вона є результатом формування відповідних об'єктивних чинників на основі національного буття та знань.

Нинішнє пожвавлення розмов у нашому суспільстві про національну ідею є ознакою духовного зростання й досконалості конструктивних рис українського народу. Щоправда, після розмов та обговорень національна ідея повинна стати системою корінних переконань, до того ж не тільки для українців, а й державницькими поглядами на життя й представників інших націй. Як це, скажімо,

проявляється в Російській Федерації. Але для того, щоб у основної маси громадян з'явилися такі переконання й така віра, треба, щоб склалися відповідні обставини, виникли певні фактори, з'явилися нові неординарні політичні лідери й духовні провідники. Та все ж таки чи не найбільшим фактором у даному плані мають знання і освіченість.

Хочеться висловити й таке застереження, що національною, іншими словами – загальнодержавною, не може стати ідея, нав'язана ззовні, введена декретом чи указом або ж відповідно до розробленого сценарію. Така ідея буде іннаціональною, а отже, приреченою з самого свого початку на зникнення.

На це М.С. Грушевський ще у 1917 р. звертав увагу, коли намагався відповісти на запитання: "Так хто ж такі українці і чого вони хочуть?" Тут доречним буде навести його аргументацію відносно формування українського етносу. Зокрема, він писав: "Кожний народ, і український також, складався з різних людей і пород... Подивіться на вигляд людей, які проживають на Україні. Можна помітити, що се люди не одної породи: одні чорняві, інші біляві, одні мають голову круглу, інші подовгасту, одні тілом худі і костисті, інші товсті. Видно, що се потомки людей з різних народів і племен, що поміщалися і злилися в один народ, але об'єднуються... однією свідомістю народною і національною. Переглядаючи фамілії, побачимо тут і німецьких, і сербських, і єврейських, і т.д. А віра... тут і православна, і уніати, себто католики українського обряду, і римокатолики, і лютерани, а у євреїв своя віра". А далі М.С. Грушевський після запитання "Так кого ж можна називати українцем?" відповів наступним чином: "Передусім, розуміється, всіх тих, хто зроду українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно зі своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю. Але не тільки хто природжений українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з українцями і чуває себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра... Якого б не був він роду, віри чи звання – се не важно. Коли він чуває себе найближчим до українців і ділом се показує, він українцем – товариш і земляк!.. Хотілось, щоб всі народності, які живуть на Україні, дружніми силами доходили до кращого життя, працювали для добра України і робочої трудилої людності, яка на ній живе" [4].

Правда, актуальними є ці слова і що стосується розглядуваної нашої проблеми, та і відносно всього реального життя.

Про рівень готовності громадян України різних національностей сприйняти сьогодні суть національної ідеї і втілювати її мирним шляхом у життя яскраво свідчать результати всеукраїнського референдуму, який відбувся 16 квітня 2000 р. Варто нагадати, що, за попередніми даними, у референдумі в Україні взяло участь 29690126 громадян. Це становить 81,30% від загальної кількості виборців, включених до списку голосуючих. На I питання відносно одержання права Президента на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України відповіли "Так" – 87,73% громадян. На II питання щодо обмеження депутатської недоторканності відповіли "Так" – 89,04% чоловік. На III питання, що стосується зменшення кількості народних депутатів з 450 до 300 чоловік, відповіли "Так" – 89,94% виборців і підтримали Президента України щодо необхідності формування 2-палатного парламенту – 81,74% голосуючих [5].

Наслідки референдуму, як зазначив Л.Д. Кучма, переконливо засвідчили те, що коли йдеться про долю держави, то сьогодні якихось суттєвих розходжень між Заходом і Сходом України майже немає [6]. Бо справді, результати голосування не відрізняються практично по всій території. Хоча, безумовно, як у кожній справі, десь є більший відсоток голосуючих, а десь менший. Найбільше учасників референдуму було у Закарпатській області – 96,77%, у Донецькій – 86,41%, Дніпропетровській – 85,20%, Івано-Франківській – 88,43%, Тернопільській – 87,24%, Сумській – 87,42%, Чернігівській – 78,60% і т.д. Найменша кількість спостерігалась у м. Севастополі – 45,54%. Що стосується Миколаївської області, то тут використали своє виборче право 80,80% виборців [7].

Варто зазначити, що такий процент прогнозувався нашими соціологами і політологами ще до референдуму. Скажімо, в Миколаївському державному педагогічному університеті напередодні референдуму члени кафедри політології та економічної теорії професор Багмет М.О., доценти Бакалець О.Г. і Дем'янова Т.О., старші викладачі Бекова В.В. і Ляпіна Л.А., викладачі Великий Ю.В. і Лугченко Н.В., аспірант Жук Н.М. і лаборант Яворська О.М. проанкетували сотні студентів денного та заочного відділень та молодих вчителів і з'ясували, що незалежно від національної приналежності (а відповідали на

запитання українці, росіяни, білоруси, болгари, молдавани, німці, євреї, татари, вірмени, інгуші й представники інших національностей) переважна більшість молодих виборців висловила готовність підтримати Указ Президента України про доцільність проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою [8].

Аналіз такого локального соціологічного опитування, як і наступні результати референдуму, засвідчив те, що більшість громадян України, зокрема молодих, вірить у майбутнє, хоче прискорення кращого життя й готова брати активну участь у розбудові високорозвиненої правової й демократичної держави на основі утвердження єдиної національної ідеї. Прикро, що не всі народні депутати усвідомлюють це і не сприяють внесенню змін до Конституції згідно з волевиявленням народу.

Зазначимо, що проблема формування національної ідеї у студентів все більше набуває ваги у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів м. Миколаєва та області. Методологічні й теоретичні аспекти її суті відображаються у чисельних наукових працях, навчальних посібниках, методичних розробках та інших публікаціях, які були високо, скажімо, оцінені на 2-й Міжнародній виставці у Києві "Сучасна освіта в Україні". Взагалі-то, про це чомусь мало згадується. Але ж саме тоді МДПУ єдиний серед вищих навчальних закладів Миколаївщини став дипломантом Міжнародної виставки. Пам'ятаючи тезу К.Д. Ушинського, що "у кожного народу діє своя особлива національна система виховання" [9], професорсько-викладацький склад іншого ВНЗ – Миколаївської філії Національного університету "Києво-Могилянська академія", проводячи роботу по утвердженню національної ідеї у студентської молоді, враховує специфіку південного регіону. Саме так працюють представники всіх 6-ти факультетів, і насамперед кафедр політології, історії та філософії, права та інші. Тут з метою посилення формування у молоді національної самосвідомості щорічно розробляються нові спецкурси, завдяки чому при сприянні ректорату та деканатів факультетів політичних і економічних наук, факультету іноземної філології читаються для студентів різні навчальні дисципліни.

Посилюється увага щодо формування національної ідеї і у ВНЗ I-II рівнів акредитації. Насамперед, ця робота ефективно здійснюється в Новобузькому педагогічному коледжі та

Миколаївському політехнічному технікумі. Окреслені виховні проблеми завжди знаходять відображення в різних рубриках оригінальних студентських газет "Педагог", "Вагант", "Кораблебудівник" тощо.

Але в плані виконання поставлених Президентом України Л.Д. Кучмою завдань ще потрібно посилювати діяльність. Настав час ректоратам, профспілковим організаціям, деканатам, кафедрам та іншим ланкам і підрозділам спільно виробити й затвердити на Вчених радах університетів та інших ВНЗ комплексні багаторічні й багатогранні системи заходів та оптимальних форм народно-педагогічного впливу на формування й зміцнення національної самосвідомості як важливої складової частини державницької ідеології.

Було б доцільно з метою обміну досвідом виступити ініціатором проведення з цього приводу регіональної міжвузівської науково-практичної конференції.

Беззаперечно, за декілька років у даному напрямі нагромаджений чималий доробок. У нас є чим пишатись і є що продемонструвати. Не випадково саме із викладачами та студентами миколаївських ВНЗ зустрічався Президент України Л.Д. Кучма у жовтні 1999 р., коли він перебував з робочою поїздкою на Миколаївщині. Та піклуючись про зміцнення патріотичних почуттів у нашого студентства, фахівців нової генерації, необхідно розгорнути роботу по оголошенню конкурсів на герб та гімн ВНЗ та іншої символіки. Це б сприяло укоріненню у всіх представників університетів, інститутів, коледжів та інших навчальних закладів життєдіяльних активних начал. І тоді б легше було втілювати в життя гасло: "Не питай, що для тебе зробила Україна, а спитай себе, що ти зробив для держави, для вузу корисного учора, хочеш зробити сьогодні і в майбутньому". От саме так і повинна спрацьовувати як у філософському, так і прагматичному сенсі національна ідея.

Література

1. Голос України. – 1999. – 2 грудня.
2. Урядовий кур'єр. – 2000. – 28 січня.
3. Злупко С. Потрібна національна ідея // Урядовий кур'єр. – 2000. – 13 квітня.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Знання, 1991. – С. 112-114.
5. Вечерний Николаев. – 2000. – 18 апреля.
6. Урядовий кур'єр. – 2000. – 19 квітня.
7. Урядовий кур'єр. – 2000. – 20 квітня.
8. Радянське Прибужжя. – 2000. – 18, 20 квітня.
9. Южная правда. – 2000. – 6 апреля.
10. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 342.
11. Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови. – К.: Генеза, 1997. – С. 171.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2000 р.